CÁC YẾU TỐ ẢNH HƯỞNG TỚI PHÁT TRIỂN VỐN TỪ CHO TRẺ KHUYẾT TẬT TRÍ TUỆ 4–5 TUỔI TRONG HOẠT ĐỘNG KHÁM PHÁ KHOA HỌC Ở TRƯỜNG MẦM NON HÒA NHẬP

Nguyễn Thị Hoa
Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Tóm tắt: *Bài báo đề cập các yếu tố ảnh hưởng tới quá trình phát triển vốn từ cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi trong hoạt động khám phá khoa học ở trường mầm non hòa nhập. Số liệu nghiên cứu được thu thập từ kết quả khảo sát 65 giáo viên hòa nhập trên địa bàn thành phố Hà Nội và các tỉnh khác. Kết quả nghiên cứu cho thấy: Năng lực của giáo viên; Môi trường giáo dục; Sự phối hợp giữa nhà trường - gia đình, những điểm mạnh và hạn chế của bản thân trẻ là những nhân tố chính có ảnh hưởng đến kết quả phát triển vốn từ cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi trong hoạt động khám phá khoa học ở trường mầm non hòa nhập. Từ việc nghiên cứu các yếu tố ảnh hưởng, đây sẽ là cơ sở khoa học để các trường mầm non hòa nhập thực hiện các điều chỉnh về mục tiêu, nội dung, phương pháp, hình thức phát triển vốn từ cho phù hợp với khả năng và nhu cầu của trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi.*

Từ khóa: *Các yếu tố ảnh hưởng; khám phá khoa học; khuyết tật trí tuệ; phát triển vốn từ; trường mầm non hòa nhập.*

Nhận bài ngày 15.07.2025; gửi phản biện, chỉnh sửa, duyệt đăng ngày 26.9.2025
Liên hệ tác giả: Nguyễn Thị Hoa; email: hoahap0109@gmail.com

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Hoạt động khám phá khoa học (KPKH) là một trong những hoạt động giáo dục trọng tâm ở cấp học mầm non, giúp trẻ hình thành các biểu tượng về thế giới tự nhiên và xã hội một cách trực quan, sinh động. Việc tổ chức hoạt động này cho trẻ khuyết tật trong môi trường hòa nhập mang lại nhiều ý nghĩa nhưng cũng đặt ra không ít thách thức. Việc đưa khoa học vào giáo dục mầm non đã chuyển dịch từ cách tiếp cận thực hành ("hands-on") đơn thuần sang học tập dựa trên truy vấn ("inquyry-based learning"), nơi trẻ được khuyến khích đặt câu hỏi, dự đoán, quan sát và rút ra kết luận bởi KPKH là hoạt động mang tính trải nghiệm, giúp trẻ hình thành kiến thức, phát triển tư duy và vốn từ. Nhiều nghiên cứu đã khẳng định vai trò thiết yếu của hoạt động KPKH trong việc phát triển vốn từ (PTVT) cho trẻ. Theo Piaget (1952), trẻ mẫu giáo học tốt nhất thông qua hoạt động trải nghiệm trực tiếp với môi trường [1]. Tác giả Bruner (1966) cũng nhấn mạnh vai trò của việc "học bằng hành động" (enactive learning) trong phát triển nhận thức và ngôn ngữ của trẻ [2]. Bên cạnh đó, Donaldson (1978) [3] và Hughes (1986) [4] đã chỉ ra trẻ cần được tham gia vào các hoạt động thực hành để học tập hiệu quả. Do trẻ nhỏ có nhiều năng lượng nhưng khả năng tập trung hạn chế, việc tham gia vào các hoạt động thể chất trong môi trường cụ thể là phương pháp tối ưu. Nghiên cứu của Odom & McConnell (1993) đã chỉ ra hiệu quả của hoạt động KPKH đối với trẻ khuyết tật: các hoạt động thực hành khoa học giúp trẻ khuyết tật trí tuệ tăng cường vốn từ nhờ sự gắn kết giữa ngôn ngữ và hành động cụ thể [5].

Tại Việt Nam, việc đổi mới phương pháp tổ chức hoạt động KPKH ở trường mầm non đã được quan tâm, thể hiện trong Chương trình giáo dục mầm non năm 2021 [6]. Tuy nhiên, PTVT cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi trong hoạt động KPKH ở trường mầm non hòa nhập gặp rất nhiều thách thức, không chỉ do những hạn chế xuất phát từ bản thân trẻ như khả năng chú ý kém, tốc độ tiếp nhận và xử lí thông tin chậm, vốn kinh nghiệm sống còn hạn chế, mà còn do những yếu tố khách quan khác như môi trường giáo dục, sự phối hợp giữa gia đình - nhà trường, năng lực chuyên môn của giáo viên cũng như các điều kiện hỗ trợ dạy học. Việc nhận diện và phân tích những yếu tố ảnh hưởng này có ý nghĩa quan trọng, giúp đề xuất một số định hướng PTVT cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi trong hoạt động KPKH ở trường mầm non hòa nhập nhằm nâng cao hiệu quả giáo dục.

2. NỘI DUNG

2.1. Khái niệm PTVT cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi trong hoạt động KPKH ở trường mầm non hòa nhập

"Vốn từ của cá nhân là toàn bộ các từ và đơn vị tương đương từ của ngôn ngữ được lưu giữ trong trí óc của cá nhân và được cá nhân đó sử dụng trong hoạt động giao tiếp" (Lê Hữu Tỉnh, 2001) [7]; "Phát triển là sự biến đổi hoặc làm cho biến đổi từ ít đến nhiều, hẹp đến rộng, thấp đến cao, đơn giản đến phức tạp" (Hoàng Phê, 2009) [8].

Tác giả Nguyễn Thị Phương Nga (2006) cho rằng: "Phát triển vốn từ cho trẻ là hoạt động có chủ đích, có kế hoạch, nhằm giúp trẻ lĩnh hội vốn từ có hiệu quả" [9]. PTVT là một quá trình giúp trẻ có được nhiều từ hơn, hiểu được ý nghĩa của từ và sử dụng từ đúng ngữ cảnh. PTVT được hiểu là không chỉ tăng về số lượng từ và còn phải tăng về cả chất lượng từ. PTVT chính là công việc: cung cấp từ vựng, hiểu nghĩa từ vựng, vận dụng từ vựng, tích cực hóa vốn từ. PTVT có ý nghĩa quan trọng đối với sự phát triển của trẻ nói chung và trẻ khuyết tật trí tuệ nói riêng. Việc tiếp thu và xây dựng vốn từ là điều kiện quan trọng để phát triển ngôn ngữ và để giải quyết nhiệm vụ trong cuộc sống, khắc phục những nhược điểm về tương tác xã hội, giao tiếp của trẻ.

Theo Hoàng Phê (2009), "khám phá là tìm ra, phát hiện ra cái còn ẩn giấu, cái bí mật"; "khoa học là hệ thống tri thức tích lũy trong quá trình lịch sử và được thực tiễn chứng minh, phản ánh những quy luật khách quan của thế giới bên ngoài cũng như hoạt động tinh thần của con người, giúp con người có khả năng cải tạo thế giới hiện thực" [8]. Từ đó, có thể hiểu một cách khái quát: KPKH là tìm ra, phát hiện ra những tri thức bí mật, còn ẩn giấu nhằm giúp con người cải tạo thế giới hiện thực. KPKH là một hành trình thú vị giúp trẻ vừa học vừa chơi, "kích thích trẻ tích cực hoạt động, phát triển tính tò mò, thích khám phá, tìm tòi, phát triển óc quan sát, phán đoán và các năng lực trí tuệ,... qua đó, phát triển được vốn từ nói riêng và ngôn ngữ nói chung" (Nguyễn Thị Thu Hiền, 2008) [10]. Qua các hoạt động thực hành, trẻ không chỉ được tiếp xúc với từ vựng mới mà còn hiểu sâu hơn về thế giới xung quanh. Khi trực tiếp tham gia hoạt động KPKH, trẻ được sờ, được ngửi, được nghe, được cảm nhận bằng các giác quan các sự vật, hiện tượng. Vì vậy, việc kết nối kiến thức khoa học với cuộc sống hàng ngày giúp trẻ ghi nhớ từ vựng một cách tự nhiên và lâu bền, việc tiếp thu kiến thức và lĩnh hội vốn từ của trẻ sẽ gần với thực tế đời sống và trở nên hiệu quả hơn.

Từ các phân tích trên đây, có thể hiểu "*PTVT cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi trong hoạt động KPKH ở trường mầm non hòa nhập là quá trình giáo viên tổ chức các hoạt động KPKH kết hợp lồng ghép mục tiêu PTVT nhằm giúp vốn từ của trẻ tăng lên về mặt số lượng, đồng thời hiểu nghĩa của từ và biết dùng từ phù hợp trong ngữ cảnh giao tiếp.*

2.2. Các yếu tố ảnh hưởng tới quá trình PTVT cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi trong hoạt động KPKH ở trường mầm non hòa nhập

(i) Năng lực của giáo viên: GV chính là yếu tố quan trọng mang tính quyết định đến chất lượng của việc PTVT cho trẻ khuyết tật trí tuệ bởi GV là người gần gũi và tiếp xúc nhiều với các em. Năng lực của GV thể hiện ở việc đánh giá chính xác mức độ PTVT của trẻ, nắm vững các nội dung tổ chức hoạt động KPKH để PTVT cho trẻ, từ đó lựa chọn phương pháp, biện pháp, hình thức tổ chức linh hoạt và phù hợp với khả năng nhận thức của trẻ nhằm kích thích sự tò mò, ham hiểu biết, khuyến khích trẻ tích cực đặt câu hỏi về các sự vật và hiện tượng. Điều này giúp việc tổ chức các hoạt động trở nên thuận lợi và hiệu quả hơn. Đồng thời, GV sẽ là người thường xuyên trao đổi mục tiêu và nội dung PTVT, giải thích cho cha mẹ các biện pháp và cách thực hiện khi chơi với trẻ tại nhà. Nhưng nếu chỉ có năng lực chuyên môn mà lại không có lòng yêu nghề, yêu trẻ thì cũng rất khó đảm bảo GV đó sẽ thực sự cố gắng hết sức trong việc giáo dục, nuôi dạy trẻ. Hoặc ngược lại, nếu một GV yêu trẻ, say mê với nghề nhưng thiếu những kiến thức chuyên môn về trẻ khuyết tật trí tuệ, không được đào tạo bài bản về giáo dục đặc biệt thì cũng rất khó để có thể tìm ra những phương pháp giáo dục phù hợp đối với đối tượng trẻ này. Nhìn chung, GV cần đảm bảo đầy đủ các yếu tố về chuyên môn, năng lực nghiệp vụ sư phạm, tình yêu trẻ, yêu nghề thì mới có thể thực hiện tốt PTVT cho trẻ thông qua qua hoạt động KPKH.

(ii) Môi trường giáo dục: Hoạt động PTVT cho trẻ khuyết tật trí tuệ 4–5 tuổi thông qua hoạt động KPKH trong nghiên cứu này được thực hiện tại các cơ sở giáo dục hòa nhập. Chính vì vậy môi trường giáo dục được xác định là môi trường trong các cơ sở giáo dục hòa nhập. Môi trường này bao gồm 2 loại: vật chất và tâm lí. Môi trường vật chất chính là không gian lớp học với các đồ dùng học tập, đồ chơi, vệ sinh lớp học, các yếu tố vật lí như âm thanh, ánh sáng,..., sự sắp xếp chỗ ngồi trong lớp, chỗ chơi, chỗ ăn, ngủ,... Những yếu tố vật chất này cần được đảm bảo một cách tốt nhất trong điều kiện bởi nó có tác động, ảnh hưởng đến tâm lí của trẻ khuyết tật trí tuệ do những đặc thù về đặc điểm phát triển tâm sinh lí của trẻ. Môi trường tâm lí chính các mối tương tác trong lớp học giữa trẻ với bạn bè, với GV tạo nên bầu không khí lớp học hòa nhập. Một bầu không khí tâm lí tích cực, thân thiện (luôn gần gũi, lắng nghe trẻ; động viên trẻ lạc quan và tự tin vào bản thân; kiên nhẫn với trẻ; không định kiến, thúc ép căng thẳng,...) với những mối quan hệ vui vẻ sẽ là tiền đề cho sự phát triển của trẻ khuyết tật trí tuệ cũng như giúp ích rất nhiều cho việc tham gia các hoạt động trong lớp hòa nhập. Việc được tiếp xúc trong môi trường với nhiều bè bạn, được chơi cùng bạn bè sẽ là những kích thích tích cực để giúp cho sự phát triển chung của trẻ và sự PTVT diễn ra một cách thuận lợi. Ngược lại, nếu môi trường lớp học không ổn định, không đảm bảo có thể gây ra sự giảm hưng phấn, ức chế cho trẻ và dẫn đến những hành vi không mong muốn ở trẻ và sẽ gây khó khăn cho quá trình giáo dục cho trẻ khuyết tật trí tuệ nói chung, PTVT nói riêng.

(iii) Sự phối hợp giữa nhà trường – gia đình: Nhà trường là nơi tổ chức hoạt động giáo dục chính thức, cung cấp tri thức khoa học, tạo cơ hội cho trẻ trải nghiệm, quan sát và giao tiếp. Gia đình là môi trường giáo dục đầu tiên, gần gũi, gắn bó hằng ngày, nơi trẻ có nhiều cơ hội được củng cố và vận dụng vốn từ trong các tình huống tự nhiên. Sự phối hợp chặt chẽ giữa nhà trường (GV) và gia đình (cha mẹ/ người chăm sóc) sẽ giúp cho việc thực hiện mục tiêu PTVT đạt hiệu quả cao. Cha mẹ/ người chăm sóc cần tích cực, thường xuyên nắm bắt tình hình học tập của trẻ thông qua GV hoặc nhóm lớp trên Zalo và cách thức thực hiện mục tiêu giáo dục. Từ đó, có thể cùng trẻ ôn luyện ở nhà. Cha mẹ/ người chăm sóc hướng dẫn trẻ ôn tập, PTVT cho trẻ. Trong giờ đón, trả trẻ, cha mẹ/ người chăm sóc có thể trao đổi với GV về tình hình sử dụng ngôn ngữ của con mình; trau dồi thêm các kĩ năng cần